

До разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
(03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1)

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО Зої
на дисертацію **ОБИХОД Олени Вячеславівни на тему:**
**«Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини
або місця служби»**, поданої на захист до разової спеціалізованої ради
у Національній академії внутрішніх справ
на здобуття ступеня вищої освіти
«доктор філософії» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення поданих Оленою ОБИХОД матеріалів дисертації та анотації, а також ознайомлення з науковими публікаціями, які зараховані за обраною темою дисертаційної роботи, дає підстави стверджувати, що дисертанткою проведено ґрунтовний науковий аналіз проблеми кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна журналіста, виявлено новизну в опрацьованих питаннях, сформульовано нові наукові положення, узагальнення та висновки, що виносяться на захист. Можна попередньо констатувати, що дисертантка досягнула поставлених перед собою завдань, роботу виконав на високому науковому та методологічному рівнях. Такий загальний попередній висновок підтверджується за основними параметрами, які висувуються до дисертаційних робіт за спеціальністю 081 «Право».

Ступінь актуальності обраної теми дослідження.

Дисертація Олени ОБИХОД за обраною темою є своєчасною, зокрема, в умовах російсько-української війни. Історія неодноразово показувала, що в часи ведення активних бойових дій у збройних силах істотно зростає кількість злочинів проти порядку проходження військової служби. Така тенденція в цей непростий час для нашої країни властива також і Збройним Силам України, Національній гвардії України, Державній прикордонній службі України та іншим військовим формуванням, які утворено відповідно до законодавства. Самовільне залишення військової частини або місця служби вирізняється серед інших військових протиправних діянь як особливо небезпечне. Це пояснюється декількома причинами, зокрема такими: під час учинення заподіюється пряма шкода особовому складу військового формування; їх скоєння завдає шкоди бойовому духу інших військовослужбовців; заходи, спрямовані на розшук «утікачів», потребують виділення додаткових ресурсів; зазначені злочинні діяння часто супроводжуються вчиненням інших, зазвичай насильницьких, злочинів тощо.

Оцінюючи зміст дисертаційної роботи, відзначаю важливість вивчення проблематики кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби. Адже від того, наскільки ефективним

буде кримінально-правове реагування на такі негативні прояви серед українських військовослужбовців, залежатиме довіра до системи українського війська, міцність обороноздатності нашої держави.

Авторка слушно зауважує, що кількість учинених кримінальних правопорушень, що передбачають відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби, майже втричі збільшилася у зв'язку з початком повномасштабної війни на території України та значним збільшенням кількості військовослужбовців (2022), майже у 8 разів – порівняно з 2021 -м і 2023 роками, майже в 30 разів – порівняно з 2021-м і 2024 роками. Очевидно, що активні бойові дії підвищують імовірність учинення цього кримінального правопорушення. Наведені дані, на її думку, засвідчують серйозну небезпеку, яку можуть спричинити систематичні й поширені випадки вчинення аналізованого кримінального правопорушення. З огляду на значущість діяльності Збройних Сил України в реаліях сьогодення, а також на те, що саме ЗСУ гарантує державний лад, територіальну безпеку й цілісність усієї держави, очевидним стає ризик втрати Збройними Силами належної обороноздатності. В умовах повномасштабної російсько-української війни означена ситуація може вплинути на втрату можливості зберегти державний лад, територіальну безпеку й цілісність усієї держави. Тому очевидним є висновок, що військові кримінальні правопорушення загалом і самовільне залишення військової частини або місця служби зокрема підривають обороноздатність, ефективність сил та засобів Збройних Сил України.

Положення, викладені у вступі та розділах основної частини роботи, що стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, вони не розроблені у кримінально-правовій науці, а тому є перспективними для дослідження.

Отже, тема дисертації Олени ОБИХОД відповідає потребам сучасної кримінально-правової науки, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність

не викликає сумнівів, оскільки наукові положення, висновки і рекомендації ґрунтуються на усталених та апробованих положеннях в кримінально-правовій науці.

Отримані авторкою наукові результати та висновки дисертацій характеризуються високим рівнем обґрунтованості й достовірності, *що забезпечено використанням загальновідомих сучасних методів наукових досліджень*. Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що забезпечили комплексний аналіз кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби. Зокрема, у дисертаційній роботі використано такі методи наукових досліджень: *історичний*, що надав можливість висвітлити закономірності розвитку предмета дослідження щодо

встановлення кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в Україні на різних етапах історичного розвитку держави шляхом аналізу кримінального законодавства минулих років, а також аргументувати необхідність її подальшого наукового дослідження (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий*, який сприяв вивченню правових систем інших держав шляхом порівняння тотожних правових норм, інститутів і практики їх застосування. Зазначений метод дасть змогу дослідити встановлення кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби й запропонувати шляхи вдосконалення зазначеної кримінально-правової норми в Україні, з огляду на положення міжнародного законодавства (підрозділ 1.3); *діалектичний*, що є фундаментальною базою для застосування загальнонаукових і спеціальних методів в органічній єдності й буде застосований у межах розгляду взаємозв'язку єдностей і протилежностей під час дослідження кримінально-правових понять і категорій у контексті кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби. Його застосування дасть змогу дійти правильних висновків і шляхом аналізу наукових підходів розглянути питання відповідальності за досліджуване діяння через аналіз загальніших категорій кримінального права в їх єдності та діалектичному розвитку (розділи 1–3); *описовий*, що використано для окреслення сутності певних понять і явищ, а в контексті дослідження кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби – для якісної характеристики об'єкта та предмета зазначеного правопорушення (розділи 1–3); *системно-структурний*, на підставі якого проаналізовано кримінально-правові поняття для поглибленого дослідження нормативних положень, які визначають сутність кримінально-правової характеристики самовільного залишення військової частини або місця служби, що дасть змогу висвітлити особливості внутрішньої будови норм, їх зв'язок та обумовленість як між собою, так і з іншими кримінально-правовими поняттями й категоріями. Застосування цього методу забезпечить послідовне встановлення структурних зв'язків усіх елементів системи правових норм (розділи 2, 3); *догматичний*, який допоміг встановити зміст юридичних норм і нормативно-правових приписів, з'ясувати закономірності дії права за допомогою правил юридичної логіки, надасть можливість проаналізувати відповідну норму КК України з позицій дотримання правил законодавчої техніки, конструювання диспозицій та санкцій, виявити їх недоліки для вдосконалення змісту статті (розділи 2, 3); *індукції та дедукції*, які буде застосовано з метою формулювання загальних висновків, удосконалення дефініцій понять і категорій, на підставі чого буде сформульовано понятійно-категоріальний апарат предмета дослідження, а також виокремлено критерії розмежування кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби шляхом застосування правила їх співвідношення (розділи 1–3); *соціологічний* – використано для аналізу явищ і чинників, які обґрунтовують криміналізацію діянь, у межах опитування чи анкетування стосовно особливостей кримінальної

відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби, що дасть змогу визначити ставлення громадян до дії ст. 407 КК України, а також вивчити практику застосування цієї норми (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2–2.4, 3.1, 3.3); *статистичний* – використано під час аналізу статистичних даних правозастосовної практики, зокрема під час вивчення статистичних даних Офісу Генерального прокурора щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 КК України, і кількості направлених до суду обвинувальних актів за самовільне залишення військової частини або місця служби за 2020–2024 роки (підрозділи 2.2–2.4, 3.1, 3.3); *метод моделювання*, що сприяв вивченню певного об'єкта шляхом створення і дослідження його моделі, формулюванню пропозицій з удосконалення КК України в частині кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (підрозділи 2.2–2.4, 3.1, 3.3).

Тобто, засвідчую достатній рівень оволодіння здобувачкою методологією наукового дослідження, вмілим використання тих методів, що наведені вище, у дисертаційній роботі, поданій до захисту.

Дисертаційна робота Олени ОБИХОД вирізняється самостійністю та завершеністю.

Дисертанткою вдало сформульовано перелік завдань, що пов'язані з характеристикою теоретико-правових основ дослідження кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби; висвітлення історичного розвитку такої відповідальності; аналізу зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби; окреслення об'єктивних та суб'єктивних ознак цього складу кримінального правопорушення; характеристика кваліфікуючих ознак самовільне залишення військової частини або місця служби; визначення ключових розмежувальних ознак між самовільним залишенням військової частини або місця служби та суміжними складами кримінальних правопорушень; встановлення відповідності суспільної небезпечності самовільного залишення військової частини або місця служби покаранню за це діяння; розроблення рекомендацій та пропозицій щодо конкретизації суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 407 КК України, а також практики застосування досліджуваного кримінального правопорушення..

Зміст дисертації відповідає поставленій меті та відбиває логіку дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в дисертаційній роботі Олени ОБИХОД, достатньо обґрунтовані й підкріплені результатами аналізу значної кількості наукових джерел. Зміст дисертації повністю відповідає назві теми, засвідчує логічність та завершеність дослідження.

Структура і кількість опрацьованих наукових джерел свідчить про глибину проведеного дослідження. При цьому дисертантка посилається як на класичні праці з кримінального права, так і на новітні досягнення наукової думки вчених-криміналістів, дискутує з ними і пропонує власне бачення відповідних правових явищ.

Ознайомлення з науковими положеннями, висновками і пропозиціями дисертації Олени ОБИХОД дає змогу зауважити точність формулювань, дотримання технічних вимог, увагу до деталей, акуратність. Дисертаційна робота написана грамотно, стиль викладу в ній матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість і доступність їхнього сприйняття для читача. В роботі максимально обмежено використання складнопідрядних конструкцій, які заважають однозначному трактуванню позицій автора, дисертація насичена професійною термінологією. Робота характеризується однозначністю, послідовністю, точністю викладу фактів, читається цікаво. Кількість додатків, їх наповненість та структура свідчать про достовірність результатів дослідження.

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Усе вказане вище забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Оцінка змісту дисертації, її структури та рівня виконання поставлених завдань.

Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертантом на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням, відповідно до змісту, структура якого забезпечує комплексність та системність отриманих науково значущих результатів.

Авторці, на наше переконання, вдалося чітко та вичерпно визначити мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Ґрунтовно охарактеризовано методологічну основу дисертації, сформульовано наукову новизну, а також викладено основні положення, що виносяться на захист. Вдало визначено наукове й практичне значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації.

Структура дисертації побудована логічно, відповідно до поставлених перед дослідженням завдань. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У Розділі 1 «Теоретичні, методологічні та правові засади дослідження кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби» встановлено теоретичні передумови проведення цього дослідження, аргументовано повноту методологічних засад дослідження, що забезпечує система таких методів, як історичний, порівняльно-правовий, діалектичний, описовий, системно-структурний, догматичний, індукції та дедукції, соціологічний, статистичний та метод моделювання. Виокремлено такі періоди розвитку відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби: 1) формування передумов і встановлення відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в його сучасному розумінні як кримінально караного діяння (XVI–XIX ст.).

Зазначено, що вперше кримінальна відповідальність за діяння, яке можна визнати прообразом сучасної ст. 407 КК – самовільне залишення посту, була передбачена в Литовському статуті 1529 року; 2) консолідація норм щодо кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (початок ХХ ст.). У цей період розвитку України чималою була кількість законодавчих актів, які встановлювали відповідальність за два діяння – дезертирство та втечу, що стали основою для подальшої трансформації в сучасну ст. 407 КК України; 3) соціалістичний період відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (1922–1991); 4) становлення і розвиток відповідальності за правопорушення, передбачене ст. 407 чинного нині КК України, в незалежній Україні (1991–2001; 5) нормативне вдосконалення кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (з 2001 року й донині). Аналіз КК зарубіжних країн дав підстави для висновку щодо відсутності в більшості випадків спеціальної норми, яка передбачала б відповідальність саме за самовільне залишення військової частини або місця служби, що свідчить про різні підстави структуризації кримінальних кодексів у різних країнах. Схожими на самовільне залишення військової частини або місця служби слід вважати такі діяння: самовільне неприбуття для несення постійної служби, тренувань і зборів без поважних причин (ст. 73 закону «Про резерв збройних сил» Великої Британії), утеча, інше ухилення від військової служби (§ 35–37 Військового кримінального кодексу Норвегії), зраду і втечу за кордон або зраду й неповернення з-за кордону в період несення державної служби (КК Китаю).

У Розділі 2 «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки самовільне залишення військової частини або місця служби» визначено, що родовим об'єктом самовільного залишення військової частини або місця служби охоплює порядок проходження та порядок несення військової служби. Порядок перебування на військовій службі є видовим об'єктом самовільного залишення військової частини або місця служби. Основним безпосереднім об'єктом самовільного залишення військової частини або місця служби слід визнавати ті суспільні відносини, які передбачають встановлений порядок проходження військової служби в ЗСУ й інших військових формуваннях щодо забезпечення перебування військовослужбовців у військовій частині або місці служби. Додатковим безпосереднім об'єктом діяння, передбаченого ч. 4, 5 ст. 407 КК України, можуть бути визнані основи національної безпеки України, її незалежність і територіальна цілісність. Самовільність залишення військової частини або місця служби як спосіб означає вчинення зазначених дій усупереч вимогам нормативно-правових актів без наявності відповідного дозволу. Місцем вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, є військова частина або місце служби, тобто територія, де військовослужбовець зобов'язаний перебувати за наказом начальника для безпосереднього виконання покладених на нього службових обов'язків. Час вчинення кримінального правопорушення як обов'язкова ознака самовільного залишення військової частини або місця служби, зазначена в диспозиції ст. 407:

а) понад три доби, але не довше ніж місяць (ч. 1 ст. 407); б) понад десять діб, але не довше ніж місяць (ч. 2 ст. 407); в) понад один місяць (ч. 3 ст. 407), понад три доби (ч. 4, 5 ст. 407 КК України).

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК України, має формальний склад і є закінченим з моменту самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби або з моменту нез'явлення особи вчасно без поважних причин на службу в разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу після закінчення мінімальної тривалості діяння, визначеної в КК України. Діяння, передбачене ст. 407 КК України, встановлює відповідальність лише спеціальних суб'єктів – військовослужбовців. Спеціальним суб'єктом самовільного залишення військової частини або місця служби може бути особа, яка досягла віку 17 років (у разі кваліфікації її діянь за ч. 2–5 ст. 407) або 18 років (для кваліфікації за ч. 1 ст. 407). Вік курсантів вищих військових навчальних закладів, вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки, може становити 16 років, якщо 17 років таким особам виповнюється в рік зарахування до навчального закладу. Осудність у правопорушенні, передбаченому ст. 407 КК України, має опосередковане значення та визначається під час медичного огляду на встановлення факту придатності особи до проходження військової служби. Встановлення моментів початку й закінчення проходження військової служби цілком залежить від способу залучення до неї. Підставою для початку військової служби є наявність юридичного факту, пов'язаного з її стартом, підставою для закінчення є виключення зі списків особового складу військової частини та взяття на військовий облік у відповідному органі. Єдиною значущою ознакою суб'єктивної сторони самовільного залишення військової частини або місця служби є вина. Про інші ознаки суб'єктивної сторони (мотив, мета, емоційний стан) безпосередньо не йдеться в диспозиції ст. 407 КК України. Зазначені ознаки не впливають зі змісту аналізованого кримінального правопорушення, тому можуть набувати будь-якого вираження та бути значущими для кваліфікації тільки в контексті відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень за умови, коли вони є конструктивними ознаками суміжних складів кримінальних правопорушень.

У Розділі 3 «Особливості кваліфікації, відмежування від суміжних діянь і покарання за самовільне залишення військової частини або місця служби» розмежовано самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 Кримінального кодексу України) і дезертирство (ст. 408), ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409), залишення гинучого військового корабля (ст. 428) та самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю (ст. 429) – за ознаками об'єктивної сторони (діяння, місце, час і спосіб їх вчинення), а також суб'єктивної сторони (мотив, який використовують під час розмежування військових і загальнокримінальних

правопорушень та мети як відмежувальної ознаки між суміжними військовими правопорушеннями).

Визначено, що, з огляду на законодавчу заборону призначення військовослужбовцям громадських (ст. 56 Кримінального кодексу України) і виправних (ст. 57) робіт, а також обмеження волі (ст. 61), перелік покарань, що є більш м'яким, ніж позбавлення волі, фактично зводяться до штрафу (ст. 53) й арешту (ст. 60), максимальний розмір якого (6 місяців) в рази менший, ніж тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Аргументовано необхідність виключення штрафу з кола покарань, зазначених у санкції ч. 2 ст. 407 КК, з огляду на відсутність у цьому діянні корисливого мотиву й наявність негативного економічного впливу на суб'єкта кримінального правопорушення через покарання у виді службового обмеження. Визначено службові обмеження для військовослужбовців фактично спеціальним (модифікованим) видом виправних робіт, що застосовують лише до обмеженого кола суб'єктів кримінальних правопорушень. Саме тому обґрунтовано доцільність збереження в структурі Кримінального кодексу України покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.

На підставі здійсненого комплексного дослідження сформульовано положення та пропозиції, що відповідають вимогам наукової новизни, мають теоретичне і практичне значення, а також запропоновано внести зміни й доповнення до відповідних положень Кримінального кодексу України щодо відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407).

Оцінка оформлення дисертації.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису державною мовою, вона відповідає ВИМОГАМ до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і має обсяг основного тексту – 191 сторінку, що повністю відповідає пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Наукове та практичне значення результатів дослідження.

Результати теоретичного дослідження Олени ОБИХОД є науковим підґрунтям створення вдосконаленої моделі кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна журналіста. Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що отримані наукові результати можуть бути використані у правотворчості – пропозиції з удосконалення кримінального законодавства України можуть бути враховані при внесенні змін та доповнень до чинного КК України, а також при опрацюванні проєкту КК України;

у правозастосовній діяльності – рекомендації, наведені у дисертації можуть бути корисні для розв’язання уповноваженими органами питань застосування засобів кримінально правового впливу за вчинення корупційних кримінальних правопорушень; у навчальному процесі – матеріали дисертації будуть корисні для вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право України» та інших навчальних дисциплін кримінально-правового циклу, а також для підготовки підручників, навчальних посібників і методичної матеріалів викладання навчальних дисциплін кримінально-правового циклу.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях.

Результати дослідження Олени ОБИХОД висвітлено у 3 (три) статтях, опублікованих у журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», 1 (одна) стаття – в зарубіжному науковому періодичному виданні (Латвійська Республіка), 1 (один) розділ у міжнародній колективній монографії, та у 13 (тринадцяти) працях апробаційного характеру. Опубліковані праці повністю відображають основний зміст дисертаційної роботи та відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Дисертаційна робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційній роботі ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора. Під час ретельного вивчення змісту дисертації Олени ОБИХОД не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та в наукових публікаціях здобувача.

Наукова новизна положень і висновків дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертації Тетяни ВОЗНОЇ дає підстави для констатації того, що його дисертаційна робота дійсно є одним із перших оригінальних і комплексних досліджень актуальної теми в українській кримінально-правовій науці. Наведені на сторінках 25–27 рукопису дисертації коректно сформульовані положення загалом можна вважати такими, що є новими і обґрунтовано структурованими за рівнем новизни, визначеним здобувачем такими термінами, як «уперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку».

Зокрема, вважаю новими такі наукові результати дисертаційної роботи Олени ОБИХОД:

– обґрунтування можливості визнання іноземців та осіб без громадянства суб'єктами самовільного залишення військової частини або місця служби в разі добровільного (за контрактом) проходження ними військової служби в Збройних Силах України;

– аргументація необхідності визнання кваліфікуючими ознаками самовільного залишення військової частини або місця служби вчинення його групою осіб або з вогнепальною чи холодною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи пристроями;

– з огляду на відсутність у диспозиції ст. 407 КК України вказівки на корисливий мотив, доведення доцільність виключення штрафу як майнового виду покарання з кола покарань, зазначених у санкції ч. 2 ст. 407 КК України;

– обґрунтування належного органічного взаємозв'язку між поняттями «порядок несення військової служби» та «порядок проходження військової служби» як частини й цілого, а також щодо відмежування термінів «самовільне залишення військової частини або місця служби» та «нез'явлення вчасно без поважних причин на службу», критерієм якого є характер поведінки й законність підстав вчинення діяння;

– аргументація щодо варіювання віку суб'єкта кримінальної відповідальності: 16 років (у випадку досягнення такими особами 17 років у рік зарахування до навчального закладу); 17 років (для кваліфікації за ч. 2–5 ст. 407 КК України); 18 років (для кваліфікації за ч. 1 ст. 407 КК України);

– положення щодо необхідності усунення диференціації спеціального суб'єкта, яким запропоновано вважати військовослужбовця будь-якої категорії;

– аргументація щодо визнання встановленого порядку несення та проходження військової служби як сукупності правовідносин, що виникають на підставі нормативно-правових актів у сфері життєдіяльності Збройних Сил України, які встановлюють порядок несення та проходження військової служби, що можуть порушувати лише військовослужбовці;

– положення про те, що факт складання Військової присяги не пов'язується з набуттям особою статусу військовослужбовця, а отже, про відсутність взаємозв'язку між початком проходження військової служби та її прийняттям;

– позиція щодо унеможливлення диференціації видів умислу в кримінальних правопорушеннях із формальним складом, а також про неможливість нормативного регулювання часу початку та закінчення бойової обстановки через виникнення чи припинення його лише в момент ведення бою чи виконання конкретних бойових завдань;

– обґрунтування обов'язковості врахування законодавчої класифікації кримінальних правопорушень (ст. 12 КК України) як основи для побудови кримінально-правових санкцій та визначення діапазону між нижніми та верхніми межами будь-якого виду покарання.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Відаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Олени ОБИХОД, звертаю увагу на деякі висновки і твердження, що викликають певні сумніви, недостатньо обґрунтовані положення, тощо.

1. Погоджуємося з міркуваннями Олени ОБИХОД, яка розрізняє за змістом такі поняття, як «проходження військової служби» та «несення військової служби». Вказані поняття використовуються нею для характеристики родового об'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби, який, на думку дослідниці, охоплює порядок проходження та порядок несення військової служби. При цьому нею доведено органічний взаємозв'язок понять «порядок проходження військової служби» та «порядок несення військової служби».

Водночас Олена ОБИХОД вважає, що порядок перебування на військовій службі є видовим об'єктом самовільного залишення військової частини або місця служби, а основним безпосереднім об'єктом – ті суспільні відносини, які передбачають встановлений порядок проходження військової служби в Збройних Силах України й інших військових формуваннях щодо забезпечення перебування військовослужбовців у військовій частині або місці служби.

Хоча відповідна точка зору здобувачкою розвинута, погодитися з таким підходом не можу.

Вважаю, що видовий та безпосередній об'єкти самовільного залишення військової частини або місця служби не можна характеризувати як злочин, що посягає на порядок перебування особи на військовій службі, оскільки саме по собі перебування має статичну властивість, вказує на те, що особа статично знаходиться десь. Наприклад, військове законодавство України вказує на перебування особи на військовому обліку. Водночас, самовільне залишення військової частини або місця служби, на мою думку, посягає на динамічний компонент проходження та несення військової служби, який некоректно описувати терміном «перебування на військовій службі».

2. Олена ОБИХОД, як вбачається з тексту дисертації, не вбачає принципової різниці між військовою частиною та місцем служби, розглядаючи їх у контексті місця вчинення кримінального правопорушення. Так, на її думку, місцем вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, є військова частина або місце служби, тобто територія, де військовослужбовець зобов'язаний перебувати за наказом начальника для безпосереднього виконання покладених на нього службових обов'язків.

Вважаю, що все ж необхідно розрізнити військову частину та місце служби. Військова частина як складова об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 407 КК України, характеризується такими істотними ознаками: 1) охоплює лише казармене розташування та обмежується територією військового містечка або військового корабля; 2) у військовій частині військовослужбовці виконують військовий обов'язок на постійній основі; 3) територія військової частини встановлюється командиром військової частини або вищестоящим командуванням; 4) військова

частина є організаційною та бойовою одиницею ЗСУ та інших військових формувань, на яку покладається оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності; 5) автономність, державна установа, бойова та адміністративно-господарська одиниця, самостійний учасник правовідносин, регламентація внутрішнього порядку загальновійськовими статутами, наявність дійсного найменування. Визначено, що до військової частини не слід відносити організації, установи та військово-навчальні заклади ЗСУ. Під місцем служби слід розуміти певну ділянку простору, відмінну від військової частини, на якій переважно тривають військово-правові відносини з участю військовослужбовця з метою виконання військового обов'язку, межі якої визначаються командиром військового підрозділу.

3. Дисертантка вважає, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК України, має формальний склад і є закінченим з моменту самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби або з моменту нез'явлення особи вчасно без поважних причин на службу в разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу після закінчення мінімальної тривалості діяння, визначеної в КК України.

Водночас таке встановлення моменту закінчення самовільного залишення військової частини або місця військової служби має формальний характер, оскільки відтворює формулювання об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України.

Вважаю, що самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407, окрім складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 цієї статті) – вважається закінченим з моменту, коли закінчилися строки, визначені у диспозиціях відповідних частин, які розпочинаються з наступної доби після самовільного залишення військової частини або місця служби або закінчення строку з'явлення до неї, а закінчується в останній день відповідного строку (до нуля годин відповідної доби), визначеного у диспозиціях частин 1, 2 ст. 407 КК України. Склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 3 ст. 407 цього Кодексу, слід вважати закінченим, починаючи з 31 доби після настання відповідного юридичного факту.

4. У дисертації авторка пропонує коригування формулювання п. 11 ч. 2 ст. 67 КК України та вважає за доцільне викласти її в такій редакції: «вчинення кримінального правопорушення в особливий період, в умовах воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій». Нагадаю, що чинне формулювання цього пункту звучить так: «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій».

Не можу погодитися з дисертанткою в тій частині, яка стосується зміни формулювання «з використанням» на «в умовах». Адже вказівка на те, що злочин вчиняється з використанням, зокрема, умов воєнного стану вказує на те, що злочин вчинено не формально в період дії на території України

оголошеного воєнного стану, а використано умови такого воєнного стану для вчинення злочину. Обставини, що обтяжують покарання, з огляду на їх вичерпний перелік, повинні характеризуватися певною винятковістю, особливістю та підкреслювати якісь найбільш небезпечні аспекти суспільно небезпечної поведінки особи, а не загальні властивості такої поведінки.

Так, на сьогодні в умовах воєнного стану вчиняється будь-яке кримінальне правопорушення. Тому визнавати в усіх випадках вчинення злочину в умовах воєнного стану обставиною, що обтяжує покарання, вочевидь недоцільно. У тих же випадках, коли злочин вчинено з використанням умов воєнного стану, тобто коли обвинувачений в якийсь спосіб скористався умовами воєнного стану для вчинення злочину, є всі підстави визнавати таку обставиною на рівні законодавства обставиною, що обтяжує покарання.

5. Висловлю зауваження теоретичного характеру. Олена ОБИХОД використовує такі поняття, як «відмежування», «суміжні кримінальні правопорушення». Відповідно до усталеної концепції, яку запропонувала Л. П. Брич, у контексті встановлення відмінностей між суміжними складами кримінальних правопорушень, варто вести мову не про відмежування, а про розмежування таких складів, тоді як відмежування характеризує встановлення відмінних ознак між складами кримінальних правопорушень та адміністративних правопорушень. Окрім того, слід вести мову не про суміжні кримінальні правопорушення, а суміжні склади кримінальних правопорушень. Адже саме склади кримінальних правопорушень є об'єктом розмежування.

Здійснюючи таке розмежування, Олена ОБИХОД робить це певним чином некоректно, здійснюючи порівняння ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, та ознак групи складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 408, 409, 428, 429 цього Кодексу. Однак такий підхід є неправильним, оскільки розмежування характеризується певним «інтимним аспектом», коли встановлюється відмінність між парою суміжних складів кримінальних правопорушень.

6. У дисертаційній роботі згадується Проект КК України сучасного етапу розвитку кримінального законодавства України, відповідна норма, аналогічна тій, що вміщена у ст. 407 КК України. Однак відсутній її ґрунтовний аналіз. Тому питання – яка норма (чинного КК України чи його проекту) є більш вдалою? І чому?

Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація Олени ОБИХОД на тему: «Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, є самостійною науковою роботою, виконаною особисто дисертантом у виді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз наукового доробку попередніх дослідників, органічне поєднання різних методів доктринального пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. Дисертаційна робота містить наукові положення, висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», а за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 та наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40 (зі змінами від 12.07.2019), а її авторка, Олена ОБИХОД, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
завідувач відділу проблем
кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту
держави і права імені В. М. Корецького
НАН України
доктор юридичних наук, професор

Зоя ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО

